

4. Tanrıların babası Zeus ögesi ve zayıf rakibi Poseidon, Hera

Grek ve Roma mitoloji içinde değerlendirilen karakter ve hikayeler Ege ve Akdeniz havzalarında dörtbin yıllık bir süreç içinde çok geniş coğrafya ve halklara yayılmıştır. En azından Helenistik döneme değin düzgün derlenip yazıya geçirilmemiş bu hikayeler belirtildiği üzere Rhapsados denilen, diyar diyar gezip sazlı sözlü destan hikaye anlatan halk ozanları tarafından yayılmış ve tabii tarihi süreç içinde ve farklı yerlerde eklentiler eksiltmelerle birçok yeni hikaye üretilmiştir. Bu nedenle yaklaşık aynı şeyden bahseden yüzlerce hikaye ve hikayelerin farklı versiyonlarıyla yorumları mevcuttur. Zaman zaman hikayelerde ana karakterlerin bile değiştiği daha güçlü daha zayıf gösterildiği olur.

Ders notlarımızda tanrıların genel nitelikleri, bazı hikayelerinin kısa özetleri kullanılmaktadır. Bunlar arasından özellikle tarihsel perspektifte değerlendirmeye fırsat tanıyan hikayelere gönderme yapılmaktadır. Burada üzerinde durulan tarihi arkaplan yorumlarının anlaşılabilmesi için öğrenciler tarafından referans verilmiş mitoloji sözlüklerinden tanrılara ait hikayelerin okunması gereklidir.

Baş tanrı ZEUS: Özellikle Tunç Çağında Ege'de gelişen ticaret, kurulan devlet otoritesi, göç ve savaşlarla dönüşen ataerki toplumsal yapının tanrılar katındaki yöneticisi de eril tanrı olan Zeus'tur. Tanrının ismi Hint-Avrupa dillerinin etimolojik çerçevesinde değerlendirildiğinde zaten baba kelime ve kavramına karşılık gelen kelimelerin çekim hallerinden biri olduğu görülmektedir. Zeus'da ilk nesil eril doğa tanrılarında olduğu gibi göklerle ilgili bir tanrıdır. Yani kadın gibi üreyemez ama üretir. Tanrının dönemlere göre hatta özellikle Grek ve Roma dönemlerinde birçok sıfatları vardır. Bunun nedeni kültürün yayıldığı coğrafyalarda gelen tanrının yerel kültlere entegrasyonudur. Ancak temel iki sıfatı Olymposlu ve Kronosoğlu'dur.

Zeus farklı işlevleri olan insan nitelikli tanrıların ve bunlarla bağlantılı küçük tanrılar, cinler ve soyut somut anlamlar yüklenmiş tüm katışık varlıkların yöneticisidir. Yani üzerinde insanın yaşadığı evrenin düzeni onun tarafından sağlanır. Mitoloji ve dinlerde çok sık görülen "üçleme", yani tanrı, tanrının meşru eşi ya da soyunu devam ettirecek figür, meşru ya da meşru olmayan varis. Grek mitolojisinde Zeus-Hera-Athena şeklinde karşımıza çıkar. Zeus karakterini yorumlamak için öncelikle okunması gereken hikayeler, doğuş hikayesidir ki burada babasından kaçırılış ve tıpkı babasının yaptığı gibi onu iktidardan indirmesi insanlar dünyasındaki krallık yönetimi siyaset ve onun doğası üzerine ip uçları sunar. Diğer bir hikaye kızı Athena'nın doğumudur ki varis tanrının nerdeyse iktidar anlamında kendine koşut resmi eşi Hera'dan değil daha küçük kurnazlık tanrısı METİS'dendir. Ancak diğer birçok çocuğu arasında üstelik resmi eşin de itiraz edemeyeceği varisliği pekiştirmek için Zeus Athena'yı yuttuğu Metis yoluyla kendi içinde geliştirir ve tabii erkek fizyonomisi içinde ancak başının yarılmasıyla kafasından doğurur.

Apollon, Artemis gibi temel tanrıların da babası olan Zeus, çok daha sonra özellikle insan ögesinin kendi gücünü keşfedip doğanın kaynaklarını ıslah edip çok geçmeden bir teknoloji ve sanayi yaratmasıyla şüphesiz sarsılmaya başlamıştır. Kurumlaştırılmış Zeus kültürünün, Dionysos gibi insanların sevdiği, aykırı, onüçü tanrıyı kabullenmesi ve Herakles gibi yarı insan tanrının fiziki babalığının üstlenilmesi, tanrının iktidarının hiçbir koşulda kaptırılmaması adına girişilen feragatlerdir.

Hellenistik dönemden başlayarak, özellikle Roma döneminde yarı tanrı imparatorların hepsi Zeus/Juppiter'in sözde onayını almış, özellikle Grek kökenli halkları imparatorlukta bir arada

tutmak için Zeus kültü Hellenistik öncesi dönemlerden daha yoğun kullanılmış ve tanrı adına kollosal binalar yapılmıştır

Akdeniz ve Ege coğrafyasında birden çok Olympos olarak anılan yer vardır, bunların bir kısmında baş tanrı Zeus için yapılmış altar/sunak bulunur, ki bunlardan en önemlisi günümüze değin ulaşan Pergamon Zeus Altarı'dır. Tanrı ilkçağ sanatında eserler üzerindeki ikonografisinde elinde şimşegi ve asası, tahtında otururken, güçlü ancak sakallı bir bilge erkek olarak tasvir edilir

POSEİDON: İnsan sıfatlı tanrılar şüphesiz insanların kavrayacağı düzenlerin de içinde bulunuyorlardı ki Olympos içinde karmaşık akrabalık ilişkilerine barındırsa da Pantheon bir aileydi. Bu aile içinde Poseidon da Zeus'un gölgesinde kalmış ama aslında iktidar hatta ara sıra taraftarları tarafından bunun için kışkırtılan bir erkek kardeş olmuştur. Hernekadar insan görünümlü tanrılar evreni yönetse de bunların bir kısmının kökenleri evrenin ilk oluşumunun çeşitlemeleridir. Öyle ki Poseidon da evrenin ilk oluşumundaki Okenaos yani tüm yeryüzü sularıyla bağlantılı bir tanrıdır. Ancak gücü hafife alınamaz çünkü o aynı zamanda depremlerin de tanrısıdır ki eski çağlarda da insanlar bu doğal felaketin denizle bağlantısı ve deprem gerçekleşikten sonra denizin verdikleri zararı zihinlerinde hep canlı tutmuş olmalıdır. Poseidon'un çok fazla hikayesi olmadığını halde içinde geçtiği hikayelerin anlattığı zaman yani Geç Tunç çağında kültün Doğu Akdeniz halklarıyla bazı bağlantılara işaret ettiğini görüyoruz. Öyle ki önce kendisi yerine Athena'ya verilen Atina devletinin baştanrılık ünvanı ve Troia'nın surlarının yapımı için Troia kralı gibi bir ölümlünün emrine verilme olayının ardından Hellas'tan ayrılıp Habeşistan'a yerleşmektedir!

Tanrının denizler üzerindeki hakimiyetinin tarihteki iz düşümü ve özellikle Grek kolonistler üzerindeki kontrolü Odyssea'daki yoğun rolünden çıkarılıp yorumlanabilir. Öyle ki Ege'deki Karanlıkçağ sonu ikinci kolonizasyon döneminde kosmopolit halk yapısı üzerine gelen İonlar, İonia'daki İon birliği Panionion'u kurduklarında baş tanrılarını Zeus değil Poseidon ilan ediyorlar. Tanrı ilkçağ sanatında eserler üzerindeki ikonografisinde elinde üç dişli yıbası, bazı yarı insan deniz canavarlarının hızla çektiği arabası içinde, etrafında yunuslar genellikle çıplak sakallı bir erkek olarak tasvir edilir

HERA: İnsanlara aşılana resmi eş ya da esas kadın algısı, ahlaki koştur olarak gösterilse de özellikle Hellas'daki erkek vatandaşların primitif demokrasi hareketleri dönemi ve savaşlardan sonra erkek nüfusunun azalması nedeniyle toprakların yasal varislere bırakılma kaygısı gibi hukuksal nedenlerle ön plana çıkarılmıştır. Yoksa Zeus'un çapkınlıkları hikayelerde sempatiyle anlatılır. Diğer taraftan hem Minos mirası üzerine oturmuş hem de ana tanrıçaların çok güçlü olduğu Doğu dünyasına doğru hızla yayılmaya başlayan Grek nasyonunun toplumsal yapıdaki anaerkil ögeyi göz ardı etmesi kolay değildir. Böylece baş tanrının yanında kendi nüfusu ve eşi üzerinde ciddi kontrolü olan baş tanrıça ögesi bulunması sürpriz değildir. Üstelik baş tanrı her yönüyle vitrindeki bu örnek güçlü eşini elde etmek için çok uğraşmış ama onu aldatmaktan da geri durmamıştır.

Baş tanrı kendi vücudundan Athena'yı çıkartmış ve onu kendi doğurduğu için itirazsız resmi varis kılmışken; tipik ölümlü kadın karakterine sahip kıskanç baş tanrıça da aynı çabaya girişmiş ve kendisinden Hephaistos'u doğurmuştur. Ancak tanrının mükemmel kız evladının niteliklerine yetişememiş bu erkek evlat, erkek olmasına rağmen annesi Hera tarafından büyük bir hırsla yok edilmek istenmiş ve Olympos'tan aşağıya atılmıştır.

Hera aslında Zeus'un ona olan tutkusuna aynı sevgiyle karşılık vermese de siyasi otoritesi ve toplumsal statüsünü yitirmemek adına Zeus'un tüm gizli ilişki ve bunlardan olan çocuklarını büyük bir hırsıyla yok etmeye girişmiştir.

Örneğin Zeus'un sevgilisi İo adlı Argos kralının kızı, Hera'nın hışmından kurtarılmak için beyaz bir ineğe dönüştürülmüştür. Kendisine Hera'nın musallat ettiği bir at sineğinin ısırmalarıyla kıtadan kıtaya koşan inek İo geçtiği birçok yere Grekçe isimler de vermiştir, Bosphorus da bunlardan biridir ve bu kaçış Mısır'da sona ermiştir. Tarihi arka planıyla hikaye şüphesiz Grek kolonizasyonunun İÖ. 6 yy da eriştiği sınırları ve bu kolonileri bir arada tutma siyasetini göstermektedir.

Dionyos'un annesi Semele'nin Hera eliyle katledilmesi, tanrılar dünyasına karşı çıkarak devlet düzenini de sarsan, özellikle yeni zengin tüccar sınıfının yönlendirdiği sıradan halka uyarıyı ifade etmekle birlikte; Zeus'un herşeye rağmen Dionysos'u tanrılar arasına kabul etmesi, yöneticilerin yeni haklar vermek zorunda kalıp yönetiklerinin temsilcileriyle uzlaşma girişimlerini ki bu Arkaik çağda Atina'daki yasa koyucularla başlayıp Klasik Dönemde Hellas ve Batı Anadolu'da yaşanan hem demokrasi girişimleri hem de ekonomik düzenin anlaşılması adına ipuçları sunuyor.

Hera ile ilgili hikayelerin büyük kısmını, ölmesini sağlamak için sonu gelmez tehlikeli işlerde kullanıldığı, zaten kendi isminden üretilmiş ismiyle Zeus'un yarı tanrı oğlu Herakles'le olanlar oluşturur. Bu hikayelerde tanrılarının gücü ve cezalandırmaları karşısında bitmez tükenmez insan direnci anlatılmakla birlikte, tarihi arka planlarında özellikle doğulu kolonistlerin ve Kartaca'nın Batı'daki güçlü Grek devlet ve kolonileriyle uzun sürece yayılmış zorlu mücadelesinin en karmaşık izleri bulunmaktadır.

Hera ilkçağ sanatında eserler üzerindeki ikonografisinde elinde gelinlerin simgesi zambak, yanında kuğu, tavus kuşu ve güvercinle tasvir edilen Hera, çoğu kez yarı giyinik tyerası da bulunan bir kraliçe şeklinde gösterilmiştir. Hera adına Argos ve Samos'da büyük kutsal alan ve tapınaklar inşa edilmiştir.